

ZNAČAJAN DOPRINOS LINGVISTICI JEZIČNIH DODIRA

Marija Turk

JEZIČNO KALKIRANJE U TEORIJI I PRAKSI.

Prilog lingvistici jezičnih dodira

Zagreb – Rijeka, Hrvatska sveučilišna naklada –
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2013.

Knjiga *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi (Prilog lingvistici jezičnih dodira)*, autorice Marije Turk, nastala je na temelju rezultata dobivenih istraživanjima provedenima od 1996. do danas u okviru nekoliko znanstvenih projekata. Sama autorica u *Predgovoru* navodi da se ovom monografijom želi dati „kompleksnija i potpunija sinteza rezultata dodira hrvatskoga jezika s drugim jezicima s osobitim obzirom na kalkove kao suptilnije oblike jezičnog posuđivanja.” Autorica, u šest poglavlja knjige, na dijakronijskoj i sinkronijskoj razini promatra lingvističke i sociolingvističke posebnosti jezičnih dodira hrvatskoga s klasičnim i europskim jezicima, te spoznaje do kojih je došla vlastitim istraživanjem povezuje s istraživanjima drugih lingvista s područja kontaktne lingvistike.

Knjiga započinje poglavljem naslovljenim *Lingvistika jezičnih dodira* u kojemu su navedene okolnosti i čimbenici jezičnih dodira (vojni pohodi i kolonizacija, etnojezične enklave uz granice susjednih država, višenacionalne državne zajednice, migracije, obrazovanje, međunarodni jezici, širenje znanstvenih spoznaja tehnoloških otkrića, kulturna i civilizacijska razmjena). Prikazan je povijesni pregled istraživanja koji započinje u 18. st. na pretkom leksikografije, preko mladogra-

matičara, strukturalista do konstitucije kontaktne lingvistike polovicom 20. st. Osnovno je obilježje suvremene lingvistike jezičnih dodira interdisciplinarnost s brojnim područjima, npr. s povijesti jezika, etimologijom, leksikografijom, sociolingvistikom, kontrastivnom lingvistikom, stilistikom, teorijom prevođenja, primijenjenom lingvistikom itd. Poglavlje završava raspravom o dvojezičnosti i višejezičnosti kao pretpostavkama međujezičnoga utjecaja i jezičnoga posuđivanja te prikazom oblika međujezičnih utjecaja prema podjeli i tumačenjima različitih autora.

U drugom poglavlju nazvanom *Oblici jezičnog posuđivanja i njihova klasifikacija* riječ je o vrstama i načinima jezičnoga posuđivanja te je dano njihovo nazivlje prema pojedinim autorima. Jezični utjecaji mogu biti evidentni i latentni. Rezultati evidentnih utjecaja su posuđenice čiji se proces prenošenja očituje na razini izraza i na razini sadržaja, tj. vanjske strukture, dok latentni utjecaji rezultiraju preuzimanjem samo unutrašnje strukture stranoga izraza bez vanjske strukturne (izraz se tvori domaćim tvorbenim jedinicama – kalkovi). Nakon kronološkoga prikaza klasifikacije i nazivlja za različite oblike jezičnog posuđivanja prema raznim autorima (te tabelarnoga prikaza s oprimjere-

njima), M. Turk predlaže vlastitu klasifikaciju. Kalkove prema jezičnim razinama na kojima se ostvaruju dijeli na: leksičke, sintaktičke i semantičke pri čemu se leksički kalkovi prema načinu prijenosa dijele na doslovne i djelomične prevedenice, poluprevenice, formalno nezavisne neologizme te frazeološke kalkove.

Sljedeće se poglavlje (*Latentno jezično posuđivanje*) bavi pitanjima na koja je potrebno odgovoriti kada se radi o latentnom posuđivanju. Prvo se važno pitanje tiče identifikacije posuđenih jezičnih elemenata (bilo da je riječ o posuđenici ili kalku). Budući da je kalk zbog strukture sastavljene od domaćih elemenata teže identificirati od posuđenice, kao važan kriterij za njegovu identifikaciju uzima se raščlanjivost jezične jedinice. Važno pitanje u vezi s identifikacijom kalka je i određivanje podrijetla obrazaca za kalkiranje. Ono, osim jezikoslovnih spoznaja, uključuje i izvanjezične čimbenike, tj. kulturno-povijesne i civilizacijske okolnosti u kojima je kalk nastao. Za potvrdu o podrijetlu kalkova mogu poslužiti različiti terminološki rječnici, znanstvena djela i drugi pisani izvori. U ovome poglavlju autorica obrađuje kalkove prema jezičnim razinama na kojima se ostvaruju, a u okviru toga navodi postojeće klasifikacije koje preispituje, teorijski nadopunjava i oprimjeruje.

Sljedeće poglavlje naslovljeno je *Jezični purizam*. U procesu su leksičkoga posuđivanja prisutne dvije tendencije: potreba da se imenuje novi pojam te otpor prema posuđenoj stranoj riječi (jezični purizam). Purizam se najčešće javlja u negativnom kontekstu, no na njega treba gledati kao na uvođenje reda i na aktiviranje latentnih jezičnih mogućnosti kako bi se stvo-

rio vlastiti izraz umjesto jezične pasivnosti i posljedično tomu prihvaćanja svega što je strano. Jezici se međusobno razlikuju po stupnju i intenzitetu purističkih tendencija te po različitom odnosu prema purizmu s obzirom na pojedino razdoblje. Nakon detaljnoga pregleda purističkih tendencija u europskim jezicima, autorica daje analizu jezičnoga purizma u hrvatskom jeziku. Jezični se purizam u hrvatskom jeziku očituje u aktivnom i kritičkom odnosu prema posuđenicama, neologizmima, kalkovima te dijalektizmima. Valja istaknuti da se u hrvatskom jeziku purizam javlja u najranijem razdoblju hrvatske pismenosti no različitim intenzitetom u različitim periodima i prema različitim jezicima, što ga ne razlikuje od sličnih tendencija u drugim europskim jezicima.

Peto poglavlje nosi naslov *Hrvatski u dodiru s drugim jezicima*. U njemu su ispitani odnosi hrvatskoga s klasičnim (latinski, grčki) i raznim europskim jezicima (talijanski, njemački, mađarski, turski, češki, francuski, ruski, engleski, srpski) te je dan povijesni kontekst tih utjecaja. Osim toga, navedena su istraživanja i literatura u kojoj su se obrađivali jezični dodiri hrvatskoga s pojedinim jezicima, a teorijski je dio potkrijepljen primjerima. Zaključno je o međujezičnim utjecajima istaknuto da, iako postoji opsežna literatura o jezičnim dodirima, nisu dovoljno istraženi utjecaji svih jezika, putovi širenja tih utjecaja (uloga posredničkih jezika), a ostaju otvoreni i utjecaji u semantici, tvorbi riječi, sintaksi, frazeologiji.

Središnje i posljednje poglavlje knjige nosi naslov *Kalkovi u hrvatskom jeziku*. Autorica ističe da je identifikacija kalkova teška jer je kalk zapravo potencijalni do-

maći oblik kojemu je strani jezik bio poticajem da se ostvari. Kao kriterije za utvrđivanje kalkova autorica izdvaja tvorbene (čiste složenice, polusloženice i višerječni izrazi), semantičke (specifično značenje u struci, egocentrični izrazi, metaforičnost, sinonimija, polisemija i homonimija, specifična glagolska rekacija i preneseno značenje) i formalne pokazatelje, zatim supostojanje tj. paralelnu uporabu posuđenice i kalka, prisutnost stranojezičnoga elementa u složenom izrazu te postojanje istovjetnih kalkova u više jezika. U vezi s identifikacijom kalkova je i utvrđivanje podrijetla obrasca čemu služe dvojezični i višerjezni rječnici, a važno je utvrditi i bližu etimologiju, odnosno posljednji jezik davaoc. Budući da jezični kriteriji za utvrđivanje kalka nisu dostatni, primjenjuju se i izvanjezični kriteriji, tj. sagledavanje kulturno-povijesnoga i civilizacijskoga konteksta (npr. kalkovi kao odraz državnih, gospodarskih, kulturnih, znanstveno-tehnoloških veza, kalkirani nazivi, izreke, citati poznatih osoba itd.). Građa je u ovoj knjizi prikupljena iz različitih pisanih izvora kao što su znanstveni radovi, rječnici, internetski portali, mrežni pretraživači itd., a analizirana je prema vrstama kalkova ostvarenih na leksičkoj, semantičkoj i sintaktičkoj razini. Leksički kalk obuhvaća doslovne prevedenice (preslikavanje stranojezičnog obrasca član za član, npr. hrv. *ležaj* < njem. *Lager*), djelomične prevedenice (odstupanje od stranoga modela tvorbeno ili semantički – preslikavanje jednoga člana vjerno, a drugoga slobodno, npr. hrv. *početak kraja* < fr. *le commencement de la fin*), poluprevedenice (transfer jednoga i reprodukcija drugog elementa nekog stranog izraza, npr. hrv. *remek-djelo* < mađ. *remek munka*), formal-

no-nezavisni neologizmi (tip leksičke inovacije u kojemu strani jezik daje poticaj za ostvarenje, a jezik primalac ne oponaša strani predložak već se u njemu neovisno stvara nova riječ, npr. hrv. *daskanje* < engl. *windsurfing*) i frazeološki kalkovi (reprodukcija stranoga frazema, npr. hrv. *Judin poljubac* „izdaja” – lat. *Iudae osculum*, engl. *Judas kiss*, fr. *baiser de Judas*, njem. *Judaskuß*, tal. *bacio di Giuda*, rus. *Иудин поцелуй*). Semantički kalk je vrsta kalka u kojoj se pod utjecajem stranoga jezika, autohtonome ili ranije posuđenom i integriranom leksemu pridružuje novo dodatno značenje pri čemu novo značenje može potisnuti staro, ali najčešće supostoje oba (npr. hrv. *vrh* – engl. *summit* polit. „najviši predstavnici”). Sintaktički kalk nastaje u neposrednom jezičnom dodiru. Budući da su strani utjecaji slabiji na gramatičkoj razini, tako je i sintaktički utjecaj neznatan u usporedbi s leksičkim (npr. hrv. *bez da* < njem. *ohne zu*). Nakon raščlambe građe po vrstama autorica iznosi tvorbene značajke kalkova koji su uvjetovani vrstom stranojezičnoga predloška. Kada reprodukcija stranih složenica dovodi do promjene, bilo u redosljedu kompozicijskog člana ili u prijelazu iz jednoga tvorbenog lika u drugi, uzrok leži u restrikcijama tradicionalne tvorbe riječi, odnosno u strukturnim razlikama jezika u dodiru na području tvorbe riječi. Iz analize građe proizlazi da u slučajevima tvorbenih riječi kada se radi o složenici, tvorbene mogućnosti uglavnom podliježu ograničenjima što se očituje u prelasku u druge tvorbene tipove (npr. izvedenice). Kod netvorbenih riječi, izvedenica ili višerječnih izraza najčešće nema promjena tvorbenih tipova. Od vrsta riječi u kalkiranju najviše prevladavaju imenice što je

razumljivo s obzirom na to da je posuđivanje riječi uglavnom definirano po načelu „riječ i stvar”. S druge strane, pridjevi, glagoli i prilozima su manje zastupljeni te se teže identificiraju od imenica.

U odnosu na stranojezični predložak leksički kalkovi mogu imati primarnu i sekundarnu semantičku ekstenziju. Primarna se očituje u nultoj ekstenziji ili suženju značenja, dok je sekundarna proširenje značenja. Većina kalkova ima nultu semantičku ekstenziju, dok je suženje kalkova rjeđe nego kod posuđenica, a proširenje je češće.

U leksičkim su kalkovima moguće promjene izraza (rezultat je nastanak inačica kalkova) i značenja (u vidu pomaka značenja), tzv. strukturalno-semantičke promjene. Motivacija za kalkiranje je uglavnom namjera za zadovoljavanjem terminoloških potreba pa su kalkovi većinom zastupljeni na terminološkoj razini, a njihova je razumljivost uvjetovana kompetencijom govornika. Nerazumljivost kalkova motivirana je metaforičnošću neologizma, nejasnom vezom dvaju ili više inače poznatih pojmova, uporabom poznatog izraza u nepoznatom kontekstu. Na razumljivost kalkova šire namjene utječu vremenski i generacijski čimbenici, višeznačnost izraza, profesionalna kompetencija govornika, učestalost uporabe,

aktualnost, kontekst i sl. Razumljivost kalkova utječe i na njihovu stilsku vrijednost te mogućnost funkcionalnoga raslojavanja. Najveća skupina kalkova su stručni nazivi koji pripadaju znanstvenom stilu, no danas se kalkira i za potrebe drugih stilova. Stilska su obilježja kalkova uvjetovana pripadnošću kalka pojedinom funkcionalnom stilu, prijelazom kalka iz jednog stila u drugi, usporednom uporabom kalka i njegova predloška ili posuđenice te imanentnom slikovitošću kalka.

U hrvatski su jezik kalkovi donijeli višestruke inovacije, ali su istodobno i otvorili mnoga normativna pitanja. Procjenjivani su normativno leksički kalkovi koji odudaraju od tradicionalnih tvorbenih pravila hrvatskoga jezika. Postepeno, ulaskom sve većeg broja kalkova u hrvatski djelomično se narušavaju primarna normativna pravila.

Ova je knjiga značajan prinos lingvisti jezičnih dodira u Hrvatskoj uz poseban naglasak na kalkiranje, o kojemu postoji razmjerno malo literature. Osim povijesnoga pregleda jezičnih dodira te klasifikacije posuđenica i kalkova prema raznim autorima, knjiga donosi nove spoznaje na tome području te potvrde u hrvatskom jeziku i u drugim jezicima s kojima je hrvatski u dodiru.

Nina Spicijarić Paškvan